

Ruoka-avun vakiinnuttaminen Suomessa. Tarpeen ja oikeutuksen jäljillä

Tiina Silvasti: *VTT, yliopistonlehtori, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto*
tiina.b.silvasti@jyu.fi

Janus vol. 19 (3) 2011, 279–289

Janus

Aliravitsemus on totuttu mieltämään ennen kaikkea kehittyvien maiden ongelmaksi ja sitä se toki onkin. Maailman 925 miljoonasta aliravitusta 817 miljoonaa elää Saharan eteläpuoleisessa Afrikassa, Aasiassa ja Tyynenmeren alueella. Lähi-idässä, Pohjois-Afrikassa, Latinalaisessa Amerikassa ja Karibian alueella on 90 miljoonaa nälkäistä. Teollistuneissa maissa luku jää FAO:n mukaan noin 19 miljoonaan. (FAO 2010, 10.) Viime vuosina aliravitsemuksesta kärsivien määrä on kuitenkin kasvanut prosentuaalisesti eniten juuri rikkaissa teollisuusmaissa: Vuodesta 2009 vuoteen 2010 noin 21 prosenttia. Vuosina 1997–99 FAO:n (2001) tilastojen mukaan teollisuusmaissa oli 11 miljoonaa aliravittua, joten kymmenessä vuodessa nälkäisten määrä on lisääntynyt peräti 73 prosenttia.

Teollisuusmaissa elää siis kasvava joukko ihmisiä, jotka eivät syystä tai toisesta kykene ostamaan ravintoaan normaaliin tapaan markkinoilta. Koska nälkä on kehittyneiden maiden sosiaaliturvan kontekstissa poliittisesti ja emotionaalisesti voimakkaasti ladattu ja monitulkintainen käsite (ks. esim. Riches 1997a; 1997b; Hänninen 1994), monet tutkijat pitävät nykyisin ruokaturvaa (food security) nälkää parempana käsitteenä. Ruokaturva tarkoittaa, että kaikilla ihmisillä kaikin aikoina on mahdollisuus saada riittävästi ruokaa terveelliseen ja aktiiviseen elämään. Ruokaturva sisältää minimissään ravintoarvoiltaan riittävän turvallisen ruoan vaivattoman saatavuuden ja mahdollisuuden hankkia ruoka sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla.

Esimerkiksi ruokapankit, leipäjonot tai sop-pakeittiöt eivät ole vauraisissa teollisuusmaissa sosiaalisesti hyväksyttäviä tapoja hankkia ruokaa itselleen ja perheelleen, kuten eivät ole kerjääminen, varastaminen tai roskisdykkäminenkaan. (Poppendieck 1999, 79; ks. myös Poppendieck 2000a.) Ruokaturva-käsitteen lähtökohdista määriteltynä ruoka-avun saajat eivät siis välttämättä ole aliravittuja tai nälkäisiä, mutta he kärsivät puutteellisesta ruokaturvasta: He eivät aina tiedä mistä ja miten saavat hankitaksi itselleen ja perheelleen seuraavan terveelliseen ja aktiiviseen elämään riittävän aterian. Käytännössä sekä kotimaisessa että kansainvälisessä kirjallisuudessa nälän ja ruokaturvan käsitettä on käytetty rinnakkain.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa hyväntekeväisyytenä jaettavan ruoka-avun ilmaantumista ja vakiintumista suomalaisen perusturvan puutteiden paikaksi. Peilaan kehitystä USA:ssa ja Kanadassa 1980-luvulla alkaneeseen kehitykseen, jonka seurauksena ruoka-avusta on tullut Pohjois-Amerikassa keskeinen köyhyyspolitiikan väline. Kirjoituksen aluksi kertaan lyhyesti ruoka-avun tarpeen kasvun syitä sekä esitettyjä perusteluja sen vakiintumiselle tai pikemmin vakiinnuttamiselle. Sen jälkeen erittelen vauraisissa maissa jaettavan ruoka-avun oikeutusta ja moraalista ongelmallisuutta. Lopuksi pohdin lyhyesti, miten Suomessa jaettava ruoka-apu etäännyttää maamme pohjoismaisen hyvinvoinnin eetoksesta ja universalismin ihanteesta.

Rikkaan maailman nälkäiset ja ruoka-avun tarve

USDA:n (U.S. Department of Agriculture) mukaan vuonna 2009 noin 15 prosenttia Yhdysvaltain väestöstä eli kotitalouksissa, joissa ruokaturva oli heikko. Näistä kotitalouksista kuusi prosenttia oli erittäin heikon ruokaturvan kotitalouksia. Heikon ruokaturvan kotitalouksista joka kymmenennessä asui lapsia. (Nord ym. 2010, 4–5.) Vuosina 2008 ja 2009 ruoka-avun tarve USA:ssa oli suurinta avun tarpeen tilastoinnin vuonna 1995 alkaneessa historiasa. (Nord ym. 2009; 2010.) USDA:n tarjoamat luvut vastaavat pitkälti Feeding America -verkoston teettämän "Hunger in America 2010" -raportin esittämiä tilastoja. Myös tämän ruoka-apua koordinoivan hyväntekeväisyysjärjestön selvityksen mukaan kotitalouksista noin 15 prosentilla on puutteita ruokaturvassa. Lisäksi verkoston jakaman ruoka-avun määrä on kasvanut nopeasti: Vuonna 1997 apua sai 21,4 miljoonaa henkilöä. Vuonna 2009 avunsaajia oli jo 37 miljoonaa. (Mabli ym. 2010.)

Kanadassakin ruoka-avun varassa elävien määrä on kasvanut nopeasti. Food Banks Canada on kansallinen ruoka-apua koordinoiva hyväntekeväisyysjärjestö. Sen mukaan vuonna 2010 avunsaajia oli noin 870 000. Avustettavien määrä on kasvanut kahdessa vuodessa 28 prosenttia, ja se oli vuonna 2010 suurempi kuin koskaan aiemmin järjestön historiassa. Food Banks Canada kytkee avun tarpeen voimakkaan kasvun vuosien 2008–2009 taloudelliseen taantumiaan, mutta toteaa samalla paikallisten ruokapankkien viestittävän, ettei tarpeen kasvulle näy taloudellisen tilanteen rauhoittumisesta huolimatta loppua. Kanadassa ruoka-avun saajista 38 prosenttia on lapsia tai alle 18-vuotiaita nuoria, 38 prosenttia yksin eläviä ihmisiä ja huolimatta siitä, että vanhuksille on erityisiä julkisia ateriapalveluohjelmia, 7 prosenttia ruoka-apua saavista on seniorikansalaisia. (Food Counts Canada 2010, 2–7.)

Suomessa ei ole Feeding American tai Food Banks Canadian kaltaista hyväntekeväisyysjärjestöä, joka huolehtisi ruoka-avun koordinoinnista. Meillä ei myöskään ole tilastoitu täsmällisesti ruoka-avun saajien määrää, sitä keitä he ovat ja miksi he ruoka-apua tarvitsevat. Evankelisuterilainen kirkko kuitenkin tuottaa tilastoja omasta ruoka-aputoiminnastaan. Suomessa joka toinen seurakunta jakaa ruoka-apua. Vuonna 2009 diakoniatyön jakama elintarvikemäärä oli lähes 40 prosenttia suurempi kuin vuonna 2008. (Suomen evankelisuterilainen kirkko 2010.) Ruoka-avun kokonaismäärä kasvoi kolmessa vuodessa, vuodesta 2008 vuoteen 2010 86 prosenttia. Vuodesta 2009 kasvua oli noin 18 prosenttia. Vuonna 2010 ruoka-apua jaettiin eniten suurille lapsiperheille. Avun tarpeessa ovat myös päihdeongelmaiset sekä mielenterveyspotilaat ja -kuntoutujat. Opiskelijat ja maahanmuuttajat taas ovat kasvavia asiakasryhmiä. (Kirkkopalvelut 2011.)

Ruoka-avun ilmaantuminen ja vakiintuminen Suomessa

Suomessa totuttiin 1970–80-lukujen aikana ajattelemaan, että hyvinvointivaltio turvaa kaikkien kansalaistensa perustarpeet. Näin ollen puutteellista ruokaturvaa, nälästä puhumattakaan, ei pitäisi esiintyä. 1990-luvun lama kuitenkin paljasti aukkoja haavoittuvassa asemassa elävien ihmisten perusturvassa. Viestit "nälkäongelmasta" kantautuivat julkisuuteen aluksi erilaista avustus- ja vapaaehtoistyötä tekevien ihmisten välityksellä. (Hänninen & Karjalainen 1994, 274.) Lopulta vuonna 1993 STAKESista esitettiin arvio, jonka mukaan vuosina 1992–1993 nälkää oli nähnyt noin 100 000 suomalaista (Kontula & Koskela 1993).

Selviytyäkseen hengissä ihminen tarvitsee suojaa ja ravintoa. Suojan tarve näkyy sosiaali- ja asuntopoliitikassa monin tavoin. Omistusasumista tuetaan verovähennyksin, valtio tukee

vuokra-asuntotuotantoa, asumistuin pyritään mahdollistamaan pienituloisten asuminen sekä ylläpitämään asumisen tasoa ja asunnottomuuden ehkäisy- ja asunnottomuusohjelmilla takaamaan suoja kaikkein haavoittuvimmassa asemassa oleville kansalaisille. Ravinto puolestaan ei saa suurta sijaa sosiaalipolitiikan ydinalueilla. Sen ilmeisesti ajatellaan sisältyvän luonnollisena osana perustoimeentulon takaamiin etuuksiin, joihin kaikki maassa asuvat ovat lakisääteisesti oikeutettuja. Vähimmäisturvan etuuksien taso on kuitenkin toistuvasti osoitettu liian alhaiseksi pitkäaikaiseen toimeentuloon (esim. Moisio 2010, 194; Kauppinen ym. 2010, 247; Kuivalainen 2010). Näin ollen se ei aina riitä kaikkein välttämättömpiin menoihin, kuten vuokraan, sähköön, ruokaan ja lääkkeisiin. Näistä välttämättömyysmenoista tavallisten ihmisten budjetin joustavin osa on ruoka (esim. Riches 1997a, 10; Poppendieck 1999, 57). Se merkitsee, että taloudellisesti haavoittuvassa asemassa eläville ihmisille syntyy suhteellisen helposti tilanteita, joissa rahat eivät muiden välttämättömien kulujen jälkeen enää riitä ruokaan.

Hyvinvointivaltion ollessa kyvytön tai haluton huolehtimaan nälkäongelmasta evankelisluterilaisen kirkon seurakunnista, muutamista muista kristillisistä toimijoista sekä työttömien yhdistyksistä on tullut Suomen suurimpia ruoka-avun jakajia (Mavi 2011b). Maamme ensimmäinen ruokapankki perustettiin Tampereella vuonna 1995. Tuolloin kaupungin työttömyysaste hipoi 25 prosenttia, ja joukottain tavallisia ihmisiä oli ajautunut työttömyyden pitkittyessä vakavaan taloudelliseen ahdinkoon. Alun perin ruoka-apu oli tarkoitettu väliaikaiseksi hätäavuksi. Kirkon piirissä ajateltiin, että valtion ja kuntien toiminta on akuutissa hätätilanteessa liian hidasta ja että diakonia kykenee vastaamaan ihmisten välittömään tarpeeseen julkista sektoria nopeammin. Kukaan ei tuolloin ajatellut, että kuntien vastuu ta perusturvasta oltaisiin siirtämässä pysyvästi seurakunnille ja laajemmin kolmannelle sektorille. (Karjalainen 2000; Malkavaara 2002.)

Kuitenkin vuonna 2010 ruoka-avun jakamiseen osallistui edelleen 198 seurakuntaa tai seurakuntayhtymää (Kirkkopalvelut 2011). Kirkkopalvelujen mukaan moni avunsaaja on nykyisin riippuvainen väliaikaiseksi hätäavuksi tarkoitettua ruoasta. Vuonna 2010 ruokaturva koettiin kirkon piirissä niin tärkeäksi asiaksi, että köyhille lapsiperheille tarkoitettu ruoka-apu otettiin Yhteisvastuun keräyskohteeksi. (Kirkkopalvelut 2009.) Voidaan siis perustellusti sanoa, että väliaikaiseksi tarkoitettua hätäavun on annettu 15 vuoden aikana muodostua vakituiseksi tavaksi paikata hyvinvointivaltion turvaverkon vuoto-kohtia, ja samalla vastuuta yhteiskunnan kaikkein heikko-osaisimmista ihmisistä on siirretty pysyvästi valtiolta ja kunnilta kolmannelle sektorille.

Tällainen kehitys on aiheuttanut ristivetoa myös kirkon piirissä. Jotkut ovat huolestuneet siitä, että ruoka-avun jakaminen itse asiassa vahvistaa köyhäinapuperiaatetta ja siten edesauttaa vastuun siirtämistä julkiselta kolmannelle sektorille. (Kuvaja 2002, 17.) Toiminta etäännyttää Suomea pohjoismaisille hyvinvointivaltioille ominaisesta universalismin ideaalista. Se johtaa kohti USA:ssa ja Kanadassa jo pidempään vallinnutta tilannetta, jossa heikko-osaisimmat jäävät hyväntekeväisyysjärjestöjen autettaviksi maiden hallitusten kieltäytyessä tunnustamasta nälkäongelmaa tai ainakin ryhtymästä riittäviin konkreettisiin toimiin sen poistamiseksi (Riches 1997b; Poppendieck 1999). Vuonna 2011 Euroopan unionin elintarvikeapuun yhteisön vähävaraisille käytettiin yhteensä 480 miljoonaa euroa. Suomen osuus tästä summasta oli 0,9 prosenttia eli 4,3 miljoonaa euroa. Vuonna 2010 vastaava summa oli 4,6 miljoonaa euroa. Tukiohjelmaan osallistui vuonna 2011 yhteensä 20 EU:n jäsenmaata. Suomi on ainoa pohjoismaiden hyvinvointivaltio, joka ottaa vastaan EU:n ruoka-apua (Mavi 2011a) ja jossa vähävaraisimpien perusturvaa täydennetään säännönmukaisesti jakamalla vapaaehtoisvoimin ruoka-apua.

Professori Janet Poppendieck (1999) Hunter Collegesta New Yorkista on selvittänyt ruoka-avun tarpeen ja tarjonnan räjähdysmäistä kasvua USA:ssa 1980-luvun alussa. Valerie Tarasukin ja Joan Eakinin (2003, ks. myös Tarasuk 2001, Tarasuk 2005) kuvauksen mukaan ruoka-aputoiminnan laajeneminen Kanadassa on edennyt vastaavalla tavalla. On häkellyttävää ja pelottavaakin huomata, kuinka samanlaista kehitys on, tosin vuosikymmentä myöhemmin, myös Suomessa: Kaikissa maissa ruoka-avun tarpeen nopean kasvun käynnisti voimakas taloudellinen taantuma. Valtion menokurin nimissä taantuman aikana leikattiin perusturva. Kaikkein heikoimassa taloudellisessa asemassa olevien ihmisten etuuksia pienennettiin tai niiden taso jäädettiin niin, etteivät ne enää elinkustannusten noustessa riittäneet kaikkein välttämättömpään. Ihmisten hätään reagoi nopeimmin kirkko, jonka ensisijaisena ajatuksena oli, että hätäavun tarve on taantuman laukaisemaa, väliaikaista ja nopeasti ohimenevää. Ruokapankkitoimintaa ei suunniteltu pysyväksi ratkaisuksi hädänalaisten ongelmiin, mutta nykyisin Suomessa ja Kanadassa (Teron & Tarasuk 1999) monet ruoka-avun asiakkaat ovat siitä riippuvaisia ja – ravistelevaa kyllä – useampi kuin joka kymmenes yhdysvaltalainen saa ainakin ajoittain ruoka-apua. (Nord ym. 2009.)

Hyväntekeväisyyden käänöpuoli – menetetty oikeus ruokaan?

Poppendieckin (1999, 5) mukaan hyväntekeväisyytenä tarjottava ruoka-apu kertoo yhteiskunnan kyvyttömyydestä kohdata ja käsitellä kasvavaa sosiaalista eriarvoistumista. Se paljastaa yhteiskunnan hylänneen aiemmin poliittisena päämääränä olleen köyhyyden poistamisen tavoitteen. Kun tavoitteeksi ei enää aseteta köyhyyden hävittämistä, tyydytään sen aiheuttamien vahinkojen kontrolloimiseen ja hallintaan. Samalla massiiviset hyväntekeväisyyskoneistot tulevat toiminnallaan tukeneeksi prosessia, jossa

alkuperäinen tavoite köyhyyden poistamisesta siirretään yhteiskuntapolitiikan marginaaliin, sillä tuloksellinen hyväntekeväisyys lieventää paineita poliittista järjestelmää kohtaan. Hyväntekeväisyyteen vedoten poliitikot voivat vakuuttaa kansalle, ja vakuuttua itse, että kukaan valtakunnassa ei näänny nälkään. Kun suurin huomio on hätäavussa, perustavaa laatua olevat yhteiskunnalliset ongelmat on helpompi pitää poliittisen areenan taka-alalla. Näin väliaikaiseksi tarkoitusta ruoka-avusta tulee monille pitkäkestoista ja välttämätöntä.

USA:ssa ja Kanadassa on syntynyt mielikuva hyväntekeväisyyden valtavasta tehokkuudesta sekä lukematon joukko tapoja osallistua siihen. Rahaa voi tulla lahjoittaneeksi ruokapankkitoiminnalle jopa tietämättään, kun vaikkapa luotokorttiyhtiöt tai pikaruokaketjut päättävät lahjoittaa jokaisesta yhden päivän aikana tehdystä ostoksesta osuuden hyväntekeväisyyteen. Myös maanviljelijät, elintarvikkeiden jatkojalostajat ja päivittäistavarakaupat tekevät ruokapankeille lahjoituksia profiloituakseen yhteiskuntavastuullisiksi yrittäjiksi (esim. Tarasuk 2005). Lisäksi sekä Yhdysvalloissa että Kanadassa itse ruoka-apua jakavista järjestöistä eli ”ruokapankkiireista”, jotka pitävät yllä ja rakentavat ”sekundaarisia elintarvikemarkkinoita” on tullut eläke- ja vakuutusjärjestelmien, kylmäsiilytys- ja kuljetuskalustoineen sekä toimistoverkostoineen riippuvaisia nälkäisistä. Poppendieck (2000b) menee jopa niin pitkälle, että hän puhuu nälän hyödykkeistämisestä. Hyväntekeväisyysmarkkinoilla nälkä on hyvä tuote. Se myy. (LeLind 1994.)

Hyväntekeväisyyden positiivinen kulttuurinen status taas normalisoi köyhyyttä ja legitimoii yksilön henkilökohtaisen anteliaisuuden vastaukseksi vallitsevaan sosiaaliseen, poliittiseen ja taloudelliseen häiriötilaan. Tästä seuraa, että hyväntekeväisyyden käänöpuolella on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden väheneminen. Heikko-osaiset ovat menettäneet poliittisen

järjestelmän takaaman oikeuden ruokaan, suojaan ja taloudelliseen vähimmäisturvaan ja tilalle tarjotaan vapaaehtoistyöntekijöiden jakamaa ruoka-apua. Näin hyväntekeväisyys peittää alleen perusoikeuksien rapautumisen. (Poppendieck 1999, 6.) Vallitsevassa elintarvikejärjestelmässä oikeus ruokaan syntyy rahan välityksellä markkinoilla. Jos kuluttajalla ei ole rahaa, hänellä ei myöskään ole oikeutta. Ruoka-apu taas ei ole oikeus, se on lahja (ks. myös Lehtelä 2008). Vaikka avun saaja tavallisesti kohdellaan hyväntekeväisyyttä harjoittavissa paikoissa hyvin, heillä ei ole juridista oikeutta ruoka-apuun. Avuntarvitsijan poiskäännyttäminen on mahdollista ja tavallistakin. Tässä mielessä oikeudesta ruokaan on tullut kaupallisilla markkinoilla rahan välityksellä solmittava yksityinen liikesuhde. Asian voi ilmaista myös niin, että kun kansalaisista tehdään kuluttajia, oikeuksista tehdään liikesuhteita.

Tarasukin (2001; 2005) mukaan ruokapankit ovat yksi osoitus "sosiaalipalvelujen yksityistämisestä". Yhdysvalloissa ruoka-apuun liittyvä keskeinen poliittinen kysymys on, ovatko avunsaajat ylipäättään nälkäisiä, jos he saavat aterian soppakeittiöstä tai ruokakassin leipäjonosta. Tavallisesti vastaus kysymykseen eroaa vastaajan poliittisen kannan mukaan. Republikaanien mukaan ruoka-avun varassa elävät ihmiset eivät ole nälkäisiä, koska he saavat ruoka-apua. Demokraatit taas vastaavat, että avunsaajat ovat nälkäisiä ja se on ensisijainen syy, jonka vuoksi he joutuvat turvautumaan ruoka-apuun. Annetun vastauksen perusta on siis arvovalinta.

Vastakkainen yritys tulkita nälkä- ja köyhyysongelmaa on tunnustaa ihmisten oikeus ruokaan (right to food). Esimerkiksi FAO, monet kansalaisjärjestöt ja tutkijat vaativat, että puutteellista ruokaturvaa, nälkää ja aliravitsemusta tulisi tarkastella ihmisoikeuskysymyksenä (esim. Riches 1999; Rideout ym. 2007). Oikeudella ruokaan on vahva perusta kansainvälisessä lainsäädännössä. Se johdetaan YK:n ihmisoikeuksien julistuksesta, jonka mukaan kaikki ihmiset ovat

yhtä arvokkaita, ja jokaisella on oikeus ihmisarvoiseen elämään. Riittävä toimintakyvyyn, hyvinvoinnin ja terveyden takaava ravinto taas on ihmisarvoisen elämän perusedellytys. Oikeuden ruokaan ei siis tulisi olla yksilön varakkuuden määrittämä liikesuhde vaan ihmisoikeus, joka velvoittaa valtiot ja viimekädessä kansainvälisen yhteisön huolehtimaan jäsenistään.

Rikkaissa maissa jaettava ruoka-apu moraalisenä ongelmana

Vaikka ruoka-avun tarve ja sen jakaminen on Yhdysvalloissa ja Kanadassa kasvanut huomasti, se ei tarkoita, että kansalaiset hyväksyisivät sen yksimielisesti. Suuri osa vapaaehtoistyöntekijöistäkin on hämillään tapahtuneen edessä. Ruoka-apua kutsutaan USA:ssa edelleen hätäapuruoaksi (emergency food). Käsitteenä hätäapu kuitenkin tarkoittaa ohimenevää, väliaikaista tilannetta, ei pysyvää ratkaisua. Kaikista sosiaalisista ongelmista nälkä on helppo ratkaista. "Hunger has a cure" (nälkään on parannus) onkin yksi Feeding America -järjestön tunnuslauseista. Kaikki tietävät, ettei ruoasta teollisuusmaissa ole puutetta. Päinvastoin, monien maiden maatalouspolitiikassa kamppaillaan jatkuvien ylituotanto-ongelmien kanssa, ihmiset elävät ennen kokemattoman runsauden keskellä ja yksilöt kärsivät pikemmin ylensyöntiin kuin ruoan puutteeseen liittyvistä pulmista. Kaiken kukkuraksi nykyinen globaali markkinaehtoinen elintarvikejärjestelmä haaskaa tolkkuttomat määrät ruokaa.

USA:ssa ja Kanadassa ruoka-avun jakamista ylläpitävien hyväntekeväisyysjärjestöjen toiminnan taustalta löytyykin kaksi motiivia. Tavallisesti ensisijainen motiivi on vähäosaisten auttaminen, mutta joukossa on myös ihmisiä ja järjestöjä, joiden toiminnassa humanitaarista perustetta vahvempana perusteena on ympäristönsuojelu. Elintarvikejärjestelmässä syntyvää jätettä, todellisuudessa syötäväksi kelpaavaa ruokaa,

on liikaa ja sitä täytyy voida kierrättää. Jätettä syntyy järjestelmän kaikissa vaiheissa: maataloudessa kylvetään, mutta satoa ei korjata tai peltoon jää syötäväksi kelpaavaa sadonkorjuutähdettä, kuljetuksessa, jalostuksessa, kaupassa, laitosruokailussa ja ravintoloissa sekä kotiruuan valmistuksessa syntyy hävikkiä ja lopulta lautaselle otetusta ruoastakin osa menee roskiin (Poppendieck 2000a; Tarasuk & Eakin 2003; MTT 2011).

Poppendieckin (1999, 8; myös DeLind 1994) mukaan ruoka-apu palvelee kahta yhteiskunnallista tehtävää: Se ruokkii nälkäisiä ja ehkäisee samalla ruoan hävikkiä, sillä suuri osa hyväntekeväisyytenä jaetusta ruoasta joutuisi muutoin kaatopaikalle. Jätteenä päätyvä ruoka taas yhdistetään mielikuvissa vahvasti puutteenalaisiin ihmisiin (Poppendieck 2000b). Myös Suomessa lapsia vaadittiin vielä 1960–70-luvuilla syömään lautasensa tyhjiksi, koska Biafran tai Etiopian lapset näkivät nälkää. Ruoan haaskaamisen koetaan siis yltäkylläisyyden oloissakin olevan moraalisesti väärin. Suomalaisen ruoka-aputoiminnan taustalta ei löydy yhtä selkeästi julkilausuttua sitoutumista ympäristönsuojeluun. Silti syötäväksi kelpaavan ruoan pelastaminen köyhien auttamiseksi on arkijärjen mukaan oikein ja siten hyväksyttävä peruste toiminnalle, vaikka ympäristönsuojelua ei julkilausuttuna motiivina mainittaisikaan.

Miksi vauriissa teollisuusmaissa jaettava ruoka-apua sitten on niin vaikea hyväksyä pysyväksi ratkaisuksi heikko-osaisten ruokaturvan takaimiseksi? Poppendieck (1999) esittää asialle neljä syytä. Syyt on johdettu analysoimalla tilannetta Pohjois-Amerikassa, mutta koska suomalaisessa kehityksessä on paljon samoja piirteitä, ne kannattaa ottaa tarkastelun kohteeksi. Ensiksi se, että elintarvikejärjestelmä tuottaa hirvittävät määrät jätettä, kertoo järjestelmän anteeksi-antamattomasta tehottomuudesta. Ratkaisuksi tuhlailevuuden ongelmaan ei pidä perustaa toisia, varsinaisten kaupallisten elintarvikemarkki-

noiden alapuolella toimivia ”sekundaarisia elintarvikemarkkinoita” (ks. Teron & Tarasuk 1999; Tarasuk 2001), joilla ylijäämäruokaa jaetaan yhteiskunnan vähäosaisille, vaan järjestelmän toimintaa tulee tehostaa. Voidaankin hyvästä syystä sanoa, että puutteet vauraiden teollisuusmaiden kansalaisten ruokaturvassa ovat osoitus kapitalistisen järjestelmän onnettomasta tavasta kohdata ihmisten perustarpeet: Leipäjonot kahlavat kuvainnollisesti polviaan myöten vehnästä (Poppendieck 2000b).

Toiseksi, maatalous- ja sosiaalipolitiikan kytkös tulee tehdä näkyväksi. Niin USA:n valtio kuin Euroopan unionikin ostavat markkinaheilaheluja tasatakseen maatalouden ylituotantoa pois markkinoilta. Tätä ylituotantoa jaetaan myöhemmin ruoka-apuna. Euroopan unionin vähävaraisille suunnattu elintarviketukiohjelma käynnistettiin vuonna 1987. Tukiohjelma ei kuitenkaan ole osa sosiaalipolitiikkaa, vaan se kuuluu EU:n yhteisen maatalouspolitiikan alaisuuteen. Suomessa elintarviketukiohjelmaa hallinnoi Maaseutuvirasto ja EU:n ruoka-apu yhteisön vähävaraisille luokitellaan markkinatuoksi. Käytännössä EU tasaa maataloustuotteiden tuloa markkinoille interventiovarastoinnilla eli ostamalla tuotteita ylijäämävarastoon aina tuotteiden hinnan laskiessa tietyn rajan alapuolelle. Elintarviketukiohjelman toteuttamiseksi interventiovarastoista ”poistetaan” tuotteita, esimerkiksi viljaa, maitojauhetta ja voita. Nämä tuotteet päätyvät ruoka-avuksi vähävaraisille. (Mavi 2010.)

Poppendieckin (2000b) mukaan tilanteet, joissa suuria määriä ruokaa ohjataan julkisen vallan varastoihin, ovat tuottaneet etenkin taloudellisten taantumien aikana toistuvasti julkisia ohjelmia ylijäämäruoan jakamiseksi köyhille. Maatalous- ja kauppapolittiset ratkaisut siis johtavat ylijäämävarastojen syntyyn ja köyhiä tarvitaan, jotta ylijäämästä päästään moraalisesti oikeutetulla ja poliittisesti korrektilla tavalla eroon. (ks. myös Tarasuk & Eakin 2003; DeLind 1994.) Toisaalta

se, että maataloustuotteitten hintojen ei anneta edes ylituotantotilanteissa laskea poliittisesti sovittua rajaa alemmas, pitää yllä ruoan korkeaa markkinahintaa, mikä taas ajaa köyhiä ruoka-avun piiriin. Suomessa se, että Maatalousvirasto hallinnoi EU:n ruoka-apua, antaa Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriölle mahdollisuuden sulkea siltä silmänsä.

Kolmanneksi, on monin tavoin osoitettu, että ruoka-aputoiminta ei ole paras tai edes tehokkain tapa puuttua syvän köyhyyden aiheuttamiin sosiaalisiin ongelmiin. Koska vapaaehtoisuuteen perustuvat ruoan jakelupisteet ovat riippuvaisia lahjoitusruoasta, ei jaettavaa ruokaa läheskään aina ole riittävästi, se ei vastaa avun tarvisijoiden tarpeita ja ruokakassien sisältö on ennakoimaton tai sattumanvarainen. Näin ollen asiakkaat eivät voi suunnitella kulutustaan järkevästi. Vastaavasti vapaaehtoiset voivat jakaa vain sitä, mitä hyväntekeväisyysjärjestöille on lahjoitettu. Epäviralliselle kolmannen sektorin tarjoamalle avulle ei myöskään ole asetettu tarkkoja sääntöjä. Näin ollen avun antamisen käytännöt ja periaatteet vaihtelevat paljon apua jakavien järjestöjen välillä. Asiakkaat eivät voi näin ollen olettaa tulevansa yhdenvertaisesti kohdelluiksi.

Koska ruokaa on jaettavissa vain rajallinen määrä, asiakkaille annetaan USA:ssa ja Kanadassa tavallisesti mahdollisuus asioida ruokaa jakavissa paikoissa vain tietyin väliajoin, usein kerran kolmessa tai neljässä viikossa. Ei ole mitenkään poikkeuksellista, että ruoan tarpeessa oleva asiakas käännytään pois, jos hän hakee apua määräraikaansa aiemmin. Joskus lahjoituksia taas on niin vähän, että kerralla annettavan ruoan määrää täytyy vähentää. On kuitenkin käynyt ilmi, että vapaaehtoiset jakavat mieluummin annoksia, joiden tietävät olevan liian pieniä tai ravintoarvoiltaan mitättömiä kuin lähettävän asiakkaita tyhjin käsin pois. Tällaisissa tilanteissa ruoka-avun merkitys on lähinnä symbolinen. (Tarasuk & Eakin 2003; Tarasuk 2005.)

Kulutussyhteiskunnassa kuluttajan suvereniteetti ja valinnanvapaus ovat tärkeitä periaatteita. Näin ollen tapa, jolla aikuinen ihminen ruokansa hankkii, valottaa myös sosiaalisen eriarvoisuuden muotoja. Ruoka-avun varassa elävien valinnanvapaus kapenee, koska he joutuvat ottamaan vastaan kulloinkin jaettavana olevaa ruokaa, vastasi se heidän tarpeitaan ja haluaan tai ei. (Poppendieck 1999; Tarasuk & Eakin 2003; Tarasuk 2005.) Useissa ruokapankeissa avustuskassit ovat vapaaehtoistyöntekijöiden pakkaamia tai asiakkaiden valintoja rajoitetaan muutoin tiukasti. Asiakkaat eivät siis voi valita tuotteita, joita tarvitsevat tai joita ylipäättään voivat terveyssyistä tai esimerkiksi uskonnollisista tai kulttuurisista syistä käyttää. Myös vapaaehtoistyöntekijöiden käsitys siitä, mikä ruoka-avun merkitys asiakkaille on, vaihtelee. Apu voidaan tulkita täydennykseksi asiakkaalla oleviin resursseihin tai se voidaan tulkita välittömäksi helpotukseksi nälkään.

Jos ruoka-apu tulkitaan täydennykseksi asiakkaan tai perheen käytettävissä oleviin resursseihin, vapaaehtoiset eivät kiinnitä niin paljon huomiota jaettavan ruoan laatuun tai määrään. Kaikki, mitä voidaan antaa, täydentää asiakkaalla jo olevaa, ja samalla käytettävissä olevaa rahaa vapautuu niihin välttämättömyshyödykkeisiin, joita ei voi saada ruoka-apuna. Jos ruoka-apu taas tulkitaan helpotukseksi välittömään nälkään, vapaaehtoiset antavat asiakkaille mitä tahansa syötäväksi kelpavaa heillä kulloinkin on antaa. Perusteena on, että ilman apua asiakkaat nääntyvät ja todisteena nälästä pidetään sitä, että he ottavat vastaan myös vahingoittuneita ja heikkolaatuisia elintarvikkeita. (Teron & Tarasuk 1999; Tarasuk & Eakin 2003.)

Neljänneksi, huomion keskittäminen nälkään tai ruokaturvaan suuntaa poliittista mielenkiintoa pois muista sosiaalisista ongelmista, sosiaalisen epätasa-arvon lisääntymisestä ja perimmäisistä syistä, jotka ongelmia aiheuttavat. Nykyaikana länsimainen yhteiskunta, jossa kukaan ei näänny

nälkään tai kärsi puutteellisesta ruokaturvasta, ei ole riittävä yhteiskunnallinen päämäärä. Tavoite tulee asettaa paljon korkeammalle, ja pyrkiä yhteiskuntaan, jossa ketään ei syrjäytetä köyhyyden vuoksi, jossa kaikilla on varaa tarjota kohtuullinen elämä lapsilleen ja jossa kukaan ei ole liian köyhä pyrkiäkseen onnelliseen elämään. (Poppendieck 2000b.) Pohjoismaisen hyvinvointivaltionhan pitäisi määritelmällisesti taata juuri tällaiset olosuhteet kansalaisilleen.

Pelkona on, että hyväntekeväisyysjärjestöjen sinänsä hyvää tarkoittava toiminta avaa tietä poliittisille toimijoille, joiden tavoitteena on purkaa jäljellä olevaa perusturvaa ja kasata pääomaa kiihtyvää vauhtia tulohierarkian huipulle. Tahot, jotka haluavat lisää epätasa-arvoa, saavat sitä, samalla kun hyväntekeväisyysjärjestöjen hyväntahtoiset vapaaehtoiset jakavat soppaa yhä kiivaammalla tahdilla yhä kurjemmalle vähäosaisten joukolle. (Tarasuk 2005.) Argumentti on siis perustaltaan sama kuin Suomen evankelisluterilaisen kirkon piirissään esille nostama huoli siitä, että avun jakaminen tosiasiaissa vahvistaa köyhänapuperiaatetta ja edesauttaa vastuun siirtämistä julkiselta sektorilta kolmannelle sektorille. Juuri tästä syystä Suomessa on syytä pitää huolta siitä, että keskustelun fokus ei pääse siirtymään liiaksi hyväntekeväisyyden tai kolmannen sektorin roolin pohtimiseen, vaan että se kiinnittyy sosiaalisen eriarvoisuuden ja sen perimmäisten syiden ja seurausten tematiikkaan.

Ruoka-apu ei ratkaise puutteellista ruokaturvaa

Puhuttaessa pohjoismaisesta hyvinvoinnin eetoksesta tarkoitetaan vahvaan demokratiaan nojaavaa julkista vastuuta kaikkien kansalaisten hyvinvoinnista, tasa-arvoperiaatteeseen nojaavaa pyrkimystä vähentää köyhyyttä, eriarvoisuutta ja huono-osaisuutta sekä kaikkien kansalaisten perusarvojen tunnustamista ja

muotoilua universalismin hengessä (Hänninen 2008). Hyväntekeväisyytenä tarjottavan ruokaavun muodostuminen uuden köyhyyspolitiikan keskeiseksi välineeksi Suomessa paljastaa karulla tavalla yhteiskuntapolitiikan erkaantumisen pohjoismaisesta mallista. Se kertoo yhteiskunnan haluttomuudesta käsitellä kasvavaa sosiaalista eriarvoistumista ja osoittaa, että kaikkien kansalaisten perusarvojen tunnustamisen poliittisesta tavoitteesta ja viimekädessä universalismin ideasta on luovuttu.

Oikeus ruokaan on perusoikeus. Se johdetaan YK:n ihmisoikeuksien julistuksesta, jonka mukaan kaikki ihmiset ovat yhtä arvokkaita, ja jokaisella on oikeus ihmisarvoiseen elämään. Riittävä toimintakyvyyn, hyvinvoinnin ja terveyden takaava ravinto, on ihmisarvoisen elämän perusedellytys. Oikeus ruokaan on ihmisoikeus, joka velvoittaa valtiot huolehtimaan jäsenistään. Suomessa kaikkein heikko-osaisimmat ihmiset, joilla on vaikeuksia hankkia itselleen ja perheelleen sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla riittävästi terveellisen ja aktiivisen elämän mahdollistamaa täysipainoista ja turvallista ruokaa, on jätetty liiaksi kolmannen sektorin armoille.

On itsestään selvää, että puutteellinen ruokaturva ei ratkea yksinkertaisesti jakamalla ihmisille hätäapu ruokaa, vaan arvioimalla realistisesti köyhyydessä elävien tilannetta ja mahdollisuuksia sekä korjaamalla kaikkein heikko-osaisimpien sosiaaliturvaa. Suurin syy ruokaavun tarpeeseen on syvenevä köyhyys. Köyhyyteen voidaan vastata kehittämällä työmarkkinoita ja parantamalla perusturvaa. Silloin kun ihmisen mahdollisuus tai kyky hankkia ruokaa on heikentynyt päihde- tai mielenterveysongelmien vuoksi, tulee hoitaa päihde- tai mielenterveysongelmaa ja sitä kautta pyrkiä parantamaan myös ruokaturvaa. Suomen perustuslain 19 §:n ensimmäisen momentin mukaan "jokaisella joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa, on oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon". Vakiintuneen tulkinnan

mukaan oikeutta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon ihmisarvoisen elämän turvaamiseksi pidetään subjektiivisena oikeutena (ks. Hänninen 2010). Näin ollen tilanne, jossa ihminen joutuu muun turvan puuttuessa tai viimesijaiseksi tarkoitetun toimeentulotuen ollessa riittämätöntä turvautumaan hyväntekeväisyytenä tarjottavaa ruoka-apuun, on perustuslain vastainen.

Tuloerojen ja sosiaalisen eriarvoisuuden kasvamisesta on puhuttu viime vuosina Suomessa paljon. Tämän puheen katveessa köyhyyden ja pitkäaikaistyöttömyyden "kovan ytimen" on annettu kasvaa ja kovettua. Kataisen hallituksen hallitusohjelmassa luvataan, että kaikkein heikoimmassa asemassa olevien taloudellista toimeentuloa parannetaan. Työttömyysturvan peruspäivärahaa ja työmarkkinatukea korotetaan 100 eurolla kuukaudessa. Lisäksi toimeentulotuen perusosaa korotetaan kuudella prosentilla. (Valtioneuvosto 2011.) Jää nähtäväksi, miten tämä toteutuu ja riittääkö se perustuslain edellyttämään tilanteeseen pääsemiseksi, sillä niin kuin alkuperin tarkoitus oli, ruokapankki on pankki, jota ei hyvinvointivaltiossa saisi olla.

Kirjallisuus

DeLind, Laura (1994) Celebrating hunger in Michigan. A critique of an emergency food program and an alternative for the future. *Agriculture and Human Values* 11 (4), 58–68.

FAO (2001) The State of Food Insecurity in the World 2001. When people live with hunger and fear starvation. [online] <URL: <http://www.fao.org/docrep/003/y1500e/y1500e00.htm>>. Luettu 6.6.2011.

FAO (2010) The State of Food Insecurity in the World 2010. Addressing food insecurity in protracted crises. [online] <URL: <http://www.fao.org/docrep/013/i1683e/i1683e.pdf>>. Luettu 6.6.2011.

Food Counts Canada (2010) Hunger Count 2010. A comprehensive report on hunger and

food bank use in Canada, and recommendations for change. [online] <URL: http://www.foodbank-scanada.ca/documents/HungerCount2010_web.pdf>. Luettu 7.6.2011.

Hänninen, Sakari (1994) Nälästä. Teoksessa Matti Heikkilä, Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Osmo Kontula & Kaj Koskela (toim.) Nälkä. Helsinki, Stakes & STM: Raportteja 153, 3–13.

Hänninen, Sakari (2008) Ruokapankki – Meidän pankki. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Kirsi-Marja Lehtelä & Tiina Silvasti (toim.) Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa. Helsinki: STAKES, 209–222.

Hänninen, Sakari (2010) Sosiaali oikeudet ja perustuslaki uudistus. Teoksessa Marja Pajukoski (toim.) Pääseekö asiakas oikeuksiinsa? Sosiaali- ja terveyshuollon ulkopuoliset tekijät –työryhmä. Raportti III. Helsinki: THL, 183–227.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (1994) Jälkisanat. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) Kirjeitä nälästä. Helsinki: STAKES, 270–287.

Karjalainen, Jouko (2000) Ruokapankkien paikallinen vaikuttavuus. Teoksessa Matti Heikkilä, Jouko Karjalainen & Mikko Malkavaara (toim.) Kirkonkirjat köyhyydestä. Kirkkopalvelujen julkaisuja numero 5. Helsinki: Kirkkopalvelut, 267–287.

Kauppinen, Timo M. & Saikku, Peppi & Kokko, Riitta-Liisa (2010) Työttömyys ja huono-osaisuuden kasautuminen. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2010. Helsinki: Stakes. 134–251.

Kirkkopalvelut (2009) Yhä useampi suomalainen tarvitsee ruoka-apua. [online] <URL: <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/9635EDE215654448C225758A00434465?OpenDocument&lang=fi&print=y>>. Luettu 11.8.2010.

Kirkkopalvelut (2011) Nälkäisiä tulvii seurakuntien ruokajonoihin. [online] <URL: http://www.kirkkopalvelut.fi/images/stories/kirkkopalvelut/dokumentit/Ruokaaputiedote_301032011.pdf>. Luettu 7.6.2011.

Kontula, Osmo & Koskela, Kaj (1993) Taloudellisen laman terveysvaikutuksia 1992–1993. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Helsinki: STM.

- Kuivalainen, Susan (2010) Kestääkö suomalainen vähimmäisturva pohjoismaisen vertailun? Vertailuva analyysi vähimmäisturvan tasosta ja sen köyhyyttä ehkäisevästä vaikutuksesta neljässä Pohjoismaassa 1990–2005. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (4), 377–388.
- Kuvaja, Sari (2002) Ruokapankeista vaikuttamisen foorumeille. Näkökulmia kirkon yhteiskuntavastuuseen. *Kirkkopalvelujen julkaisuja numero 8*. Helsinki: Kirkkopalvelut.
- Lehtelä, Kirsi-Marja (2008) Ruokapankit, kumppanuus ja kansalainen Ranskassa. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen, Kirsi-Marja Lehtelä & Tiina Silvasti (toim.) *Toisten pankki. Ruoka-apu hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: STAKES, 44–68.
- Mabli, James & Cohen, Rhonda & Potter Frank & Zhanyun Zhao (2010) *Hunger in America. National Report Repared for Feeding America. Mathematica Policy Research, Inc. Mathematica. Reference No.: 06251 – -600*. [online] <URL: http://feedingamerica.issuelab.org/research/listing/hunger_in_america_2010_national_report>. Luettu 7.6.2011.
- Malkavaara, Mikko (2002) Nälkä ja köyhyys kirkon asiaksi. Näkökulmia laman ja markkinakilpailun aikaan. Teoksessa Virpi Mäkinen (toim.) *Lasaruksesta leipäjonoihin. Köyhyys kirkon kysymyksenä*. Jyväskylä: Atena, 283–312.
- Mavi (2010) EU:n ruoka-apu yhteisön vähävaraisimmille. *Hakuopas*. Helsinki: Maaseutuvirasto.
- Mavi (2011a) Suomi osallistuu EU:n elintarvikepuohjelmaan. [online] <URL: <http://www.mavi.fi/index/markkinatuet/eunruokaapuyhteisonvaha-varaisille.html>>. Luettu 31.8.2011.
- Mavi (2011b) Elintarvikepuohjelman jakavat järjestöt 1996–2009. [online] <URL: <http://www.mavi.fi/index/markkinatuet/eunruokaapuyhteisonvaha-varaisille.html>>. Luettu 21.6.2011.
- Moisio, Pasi (2010) Tuloerojen, köyhyyden ja toimeentulo-ongelmien kehitys. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. Helsinki: Stakes, 180–197.
- MTT (2011) Ravintolaruoasta viidesosa päätty jäteteeksi. [online] <URL: <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/mtt/ajankohtaista/uutiset/Ravintolaruoasta%20viidesosa%20p%E4%E4tyy%20j%E4tteeksi>>. Luettu 20.6.2011.
- Nord, Mark & Andrews, Margaret & Carlson, Steven (2009) *Household Food Security in the United States, 2008*. Economic Research Report No. (ERR-83) 66 pp, November 2009. [online] <URL: <http://www.ers.usda.gov/publications/err83/>>. Luettu 30.7.2010.
- Nord, Mark & Coleman-Jensen, Alisha & Andrews, Margaret & Carlson, Steven (2010) *Household Food Security in the United States, 2009*. Economic Research Report No. (ERR-108) 68 pp, November 2010. [online] <URL: <http://www.ers.usda.gov/publications/err108/>>. Luettu 6.6.2011.
- Poppendieck, Janet (1999) *Sweet Charity? Emergency Food and the End of Entitlement*. New York: Penguin Books.
- Poppendieck, Janet (2000a) *Hunger in the United States: Policy Implications*. *Nutrition* 16 (7–8), 651–653.
- Poppendieck, Janet (2000b) *Want amid plenty: From hunger to inequality*. Teoksessa Fred Magdoff, John Bellamy Foster & Frederick Buttel (toim.) *Hungry for the profit. The agribusiness threat to farmers, food and the environment*. New York: Monthly Review Press, 189–202.
- Riches, Graham (1997a) *Hunger and the Welfare State: Comparative Perspectives*. Teoksessa Graham Riches (toim.) *First World Hunger: Food Security and Welfare Politics*. Wiltshire: Macmillan Press Ltd., 1–13.
- Riches, Graham (1997b) *Hunger, Welfare and Food Security: Emerging strategies*. Teoksessa Graham Riches (toim.) *First World Hunger: Food Security and Welfare Politics*. Wiltshire: Macmillan Press Ltd., 165–178.
- Riches, Graham (1999) *Advancing the Human Right to Food in Canada: Social Policy, the Politics of Hunger, Welfare and Food Security*. *Agriculture and Human Values* 16 (2), 203–211.
- Rideout, Karen & Riches, Graham & Ostry, Alec & Buckingham, Don & McRae, Rod (2007) *Bringing home the right to food in Canada: challenges, and possibilities for achieving food security*. Public

Health Nutrition 10 (6), 566–573.

Suomen evankelisuterilainen kirkko (2010) Nälkäisten määrä kasvaa: Joka toinen seurakunta jakaa ruoka-apua. [online] <URL: <http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/F81C40D99B237C0DC22576E8003F9FD6?OpenDocument&lang=FI%20print=y>>. Luettu 7.6.2010.

Tarasuk, Valerie (2001) A critical examination of community-based responses to household food insecurity in Canada. *Health Education & Behavior* 28 (4), 487–499.

Tarasuk, Valerie (2005) Household food insecurity in Canada. *Topics in Clinical Nutrition* 20 (4), 299–312.

Tarasuk, Valerie & Eakin Joan M. (2003) Charitable food assistance as symbolic gesture: an ethnographic study of food banks in Ontario. *Social Science & Medicine* 56 (7), 1505–1515.

Teron, Adrienne C. & Tarasuk Valerie (1999) Charitable food assistance: What are food bank users receiving. *Revue Canadienne de santé publique* 90 (6), 382–384.

Valtioneuvosto (2011) Neuvottelutulos hallitusohjelmasta 17.6.2011. [online] <URL: <http://www.valtioneuvosto.fi/tiedostot/julkinen/hallitusneuvottelut-2011/neuvottelutulos/fi.pdf>>. Luettu 22.6.2011.